

Prof. Dr. Toktamış ATEŞ
İ.Ü. İktisat Fakültesi

DIŞ POLİTİKAMIZ VE ÖTESİ (*)

Başarılı bir dış politika izleyebilmek ve dış politikada rasyonel (akılcı) ve bağımsız kararlar alabilmek için gereken bazı hususlar vardır. Bu hususlar arasında en önemlileri; güçlü bir ekonomik bünye, iyi yetiştirilmiş ve deneyimli bir dışişleri örgütü ve huzurlu bir iç politik ortam olmaktadır. Türkiye, çok iyi yetiştirilmiş, deneyimli bir diplomat kadrosuna sahip olmasına karşın; iç politik dengesini sağlamakta zaman zaman güçlük çektiğinden ve özellikle ekonomik zorluklarından ötürü başarılı bir dış politika uygulayamamaktadır. Dış politikayla ilgili kararların oluşturulmasında dışişleri örgütünün uzmanlarının görüşlerinden çok, siyasal beklentiler etkili olmakta ve uzun dönemli bir dış politika oluşturulamadığından; ancak "günü kurtaran" kararlar alınmakta, ancak "kısa dönemli çözümler" aranmaktadır.

Bir ülkenin dış politik kararlarının alınması hiç kuşkusuz o ülkedeki hükümetin yetkisindedir ve bu kararların sonuçlarının sorumluluğu da o hükümettedir. Gene hükümetlerin bu tür kararlar alırken, kendi ideolojileri çerçevesinde kalmaları da doğaldır. Fakat dış politikayla ilgili kararlar bir iktidar döneminden daha uzun bir dönem açısından bağlayıcı olabileceğinden bu konuda çok özenli olmak gerekir. Bu açıdan düşünüldüğünde, günümüz Türkiyesinde dış politikayla ilgili kararların oluşturulmasında, uzman kadroların görüşlerine fazla itibar edilmediğinin endişesi içindeyiz.

Gerçekten günümüz Türk dış politikasının belirli bir çizgisi yok gibi görünmektedir. Her ne kadar güney ve doğu komşularımıza baktığımız zaman, halimize "şükretmemiz" gerekir gibi görünüyorsa da, bu durum dış politikamızın başarılı yürütülmesinden değil, olumlu dengelerden kaynaklanmaktadır. Günümüz Türk dış politikasında "ittifakların güçlendirilmesi", "komşularla iyi ilişkiler" vb. gibisinden bazı yuvarlak hedefler belirlenmiş olmasına karşılık, birbirleriyle ciddi çelişik politikalar da izlenir duruma gelinmiştir. Örneğin bir süre önce devletin en üst düzeyden bir yöneticisi, "İsrail savaş kışkırtıcılığı yapıyor" gibisinden bir demeç vermiş ve bundan birkaç gün sonra da Washington'daki büyükelçimiz "Türkiye Ortadoğu'da İsrail'in kalkanıdır" diyebilmiştir. Türkiye'nin herhangi bir ülkenin kalkanı olması düşünülemez bile. Fakat asıl ilginç olan husus, her iki beyanat arasındaki büyük çelişkidir. Ve tüm bunların sonunda "hem Araplar'ı sevindirdik, hem ABD ve İsrail'i sevindirdik..." gibisinden gülünç "suî tevehhümler" ortaya çıkmaktadır. Sanki söz konusu ülkeler, Türk devlet adamlarının demeçlerini izlemiyorlar gibi..

(*) 1989 yılında kaleme alınmıştır.

Her ülke, dış politikasında, değişik ülkelerle olan farklı ilişkilerini dengeleyerek götürmek çabasıdadır. Bu son derece doğal olduğu gibi, farklı ülkelerin birbirleriyle çelişen çıkarları olması da kaçınılmazdır. Zaten ilişki içinde bulunan iki ülkenin her biri, karşı tarafın politik ilişkileri ve bağlılıklarının derecesi hakkında bilgi sahibidir. Dahası, kimi zaman bu ilişki ve bağlılıkların "zorunluluk" derecesine ulaşmış olduğu zamanlar da vardır ve bunu da "cümle âlem" bilir.

Türkiye, güneydoğusunda kaynayan cadı kazanlarındaki ateşin üzerine sıçraması için, son derece dikkatli kararlar almak durumundadır. Kaldı ki; kimi bölücü hareketlerle, belirli bir tehdidin altındadır. Ülke içinde desteği olmayan kimi küçük grupların bir türlü engellenememesi, bunların belirli dış desteklere sahip olduklarını göstermektedir. Bu dış desteği salt kuzeyde aramak, kolay fakat yanıltıcı bir yaklaşımdır.

Türkiye'nin dış politikasındaki hedefleri, "Avrupa ile ilişkilerin düzeltilmesi", "ABD ile iyi ilişkilerin sürdürülmesi", "komşu ülkeler ile iyi ilişkilerin sürdürülmesi", "İslâm dünyası ile iyi ilişkilerin sürdürülmesi" ve "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tartışmasız bir biçimde desteklenmesi ve başka ülkelerin de bu desteği benimsemeleri" biçiminde özetlenebilir. Ayrıca bunların dışında "Ortadoğu'daki sıcak savaşlara bulaşmama" hedefi de kaçınılmaz olarak gündemdedir.

Yukarıda anahatlar ile özetlediğimiz hedefler, birarada yürütülemeyecek hedefler değildir. Akılcı bir dış politika ile tüm bu hedefler çerçevesinde çalışılabilir ve başarı sağlanabilir. Fakat bu politikayı uygulayacak iktidarın, belirli bir "manevra alanı" olmalıdır. Yani ilişkileri sırasında "tehdit edici" olabilmelidir. Eğer bu olanak yoksa ve hedeflerden bazıları, "zorunlu" nitelikteyseler, bu zorunlulukla birlikte; farklı dış politik yaklaşımlar içinde bulunmak mümkün değildir.

Günümüz dünyasında dış politika temel olarak askerî ve ekonomik dış ilişkilerin çevrenmesiyle oluşturulur. Bu bakımdan kimi ekonomik kararların alınması, aynı zamanda dış politika kararlarının da tartışılmaz belirleyicisidir.

Günümüz Türk dış politikası, biraz yukarıda sıraladığımız hedeflere ulaşmak konusunda çıkmaza girmiş durumdadır. Diğer hususlara daha sonra değinmek üzere, şimdiden şunu vurgulamak isteriz ki, Türkiye belirli bir ekonomik modeli uygulamak uğruna, siyasal bağımsızlığın ciddi bir biçimde tehlikeye sokmuştur. Gerçekten günümüz uluslararası kredi piyasasında kararlar ekonomik değil, siyasal göstergelere göre alınmaktadır. Bir ülkenin "kredi verilebilirliği", o ülkenin ekonomik göstergeleri incelenerek değil, siyasal açıdan gösterdiği esneklik, ya da bağımlılıkları göz önüne alınarak saptanmaktadır. Bu yola bir kez girdikten sonra, bir daha geri dönmek de pek mümkün olmamaktadır.

Türkiye 1980 ve özellikle 1983 sonrasında uyguladığı ekonomik modellerle, "kendi yağıyla kavrulmak isteyen" bir yapıdan hızla uzaklaşmaya başlamış ve "uluslararası alanlara entegre olmak" sloganı altında, ciddi bir yapısal değişime girişmiştir. Bu modelle gerçekten ihracat rakamlarında büyük sıçramalar olmuştur. Fakat aynı sıçrama ithalat rakamlarında da vardır. Ve her ne kadar ihracat rakamları içinde, ithalat rakam-

larının oranı hızla yükseliyorsa da, Türkiye'nin ödemeler dengesindeki açık başdöndürücü bir biçimde artmaktadır. Gerçekten Türkiye bugün 1979'un üç-dört katı ihracat yapıyorken; ödemeler dengesindeki açık Cumhuriyet tarihimizde düşünülmemeyecek bir biçimde dört milyar doları bulmuştur. Bu rakam neredeyse 1979'un ithalatına eşittir.

Türk halkı gitgide daha az "tüketirken", elde avuçta ne varsa ihraç edilmekte ve gene de ödemeler dengesindeki açık büyümektedir. Ödemeler dengesindeki bu açığın yurt dışındaki işçilerin, ya da müteahhit firmaların transferleriyle; ya da turizm geliriyle kapatılamayacağı açıktır. Bu durumda tek çözüm "dış kredi" sağlanması olmaktadır. Ve gerçekten Türkiye dış kredi bulmakta zorlanmamaktadır. Fakat bu kredilerin faturalarının bir gün siyasal bir biçimde karşımıza çıkacağından kimsenin kuşku duymaması gerekir.

Türk dış politikasının dayandığı bazı temeller vardır. Bunlar arasında "bağımsızlık" ve "mütekâbiliyet-karşılıklık" ilkeleri çok ciddi bir biçimde zedelenmiş bulunmaktadır. Örneğin Avrupa Konseyi'nde, Türkiye'deki demokrasiye geçiş süreci tartışıldığı zamanlar (kimi zaman haklı olarak) tepki duyan ve bunu "iç işlerimize bir müdahale" olarak değerlendiren kimi çevreler, IMF'nin ekonomik yaşamımızla ilgili müdahale ve kimi zaman çok onur kırıcı bir biçimde yönelttiği "direktifleri", doğal bir hak sayar olmuşlardır. Bu ne biçim bağımsızlık anlayışıdır.

Türkiye kendi vatandaşlarına vize uygulayan (hem de tüm uluslararası anlaşmalara aykırı olarak), Federal Almanya, Yunanistan gibi ülkelere vize uygulayamamaktadır. Hele Suudi Arabistan'la olan ilişkiler iyice gülünçtür. Nüfusları ülkemizin bir vilayetinde kayıtlı bulunan vatandaşlarımıza vize vermeyen bu ülke çok ciddi bir biçimde protesto edilmeliyken, hâтта ilişkiler askıya alınmalıyken, bu garip durum gözardı edilmektedir. Elbette bu politikayı "karşılıklık" ile açıklamak mümkün değildir. Bu durumun nedenleri kuşkusuz devlet sırrı değildir. "Koşullar böyle, böyle iken sen olsan ne yaparsın?" gibisinden sorular da son derece gayri ciddidir. Bu koşullar gökten mi gelmiştir? Bu koşullar, belirli politikaların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu politikalar da belirli "kararların" sonucudur. Ve bu kararı Türk ulusu almamıştır.

Türk Dış Politikasının genel hedefleri arasında belirttiğimiz "Avrupa ile ilişkilerin düzeltilmesi" pek kolay değildir. Yunanistan ve ülke dışında başta Ermeniler olmak üzere kimi grupların olumsuz propagandaları bir yana, Türkiye başta Avrupa Konseyi ve parlamentosunda, siyasal bakımdan iyi temsil edilememektedir. Gönderilen yasama üyelerinden pek çoğu, haklı davalarımızı bile yeterince savunacak yetenekte ve kapasitede değillerdir. Kaldı ki, Türkiye'deki kimi uygulamaların; komünist, ya da sosyalist değil; tutucu milletvekilleri tarafından bile anlaşılması mümkün değildir. Avrupa ile olan ilişkilerde, "onlar bizi istemezlerse, biz de onları istemeyiz" gibisinden bir mantık yürütmek çok yanlış olur. Cumhuriyetimizin temel sloganlarından olan, "çağdaş uygarlık" Batı'dır, Avrupa uygarlığıdır. Bu uygarlık; felsefesiyle, sanatıyla, siyasal kurumlarıyla bir bütündür ve Türkiye'nin vazgeçebileceği bir şey değildir. Ayrıca günümüzde Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan milyonlarca işçi ve bunların aileleri

düşünüldüğü zaman; zaten oldukça sahipsiz kalmış bu insanları, tümüyle kaderleriyle başbaşa bırakacak sivri kararlardan kaçınılması gereği açıkça ortaya çıkar. Kaldı ki; bu işçilerin yapmakta oldukları transferler, ekonomimiz açısından kolay kolay vazgeçilebilecek bir şey değildir.

"ABD ile iyi ilişkilerin sürdürülmesi" de pek kolay olmamaktadır ve kısa bir süre sonra daha da zorlaşacağına benzemektedir. Zira Ortadoğu'da İsrail'in saldırganlığı ve pervasızlığı arttığı sürece, ABD'nin Türkiye'den talepleri buna paralel olarak artacaktır. Avrupa'nın uzaklaşmış ve ekonomik bakımdan eli-kolu bağlanmış bir Türkiye'nin ABD'nin mantık boyutlarını aşacak taleplerini reddetmesi de çok zordur, kabul etmesi de çok zordur. Kaldı ki Türkiye "ağzıyla kuş tutsa" ABD temsilciler meclisi içindeki Türkiye'ye karşıt grupların sempatisini kazanamaz. Rum ve Ermeni lobilerine karşı uzun süre Türkiye'yi desteklemiş olan Yahudi lobisi de şimdi biraz daha çekingendir. Bu çekingenliği yaratan, Türkiye'nin Arap dünyasına karşı olan tutumundaki değişikliklerdir. Türkiye Arap dünyasına yaklaştıkça İsrail'le ilişkileri soğuyacak ve buna bağlı olarak ABD'nin beklediği ödümler artacaktır. Türkiye'nin İsrail'e ödün vermesi de, (bazıları içten sevinse bile) Arap ve İslâm dünyasıyla yakınlaşmayı engelleyecektir. Her iki tarafı da idare etmeye yönelik "kurnaz" politikaları her iki tarafın da yutmayacağı açıkça bilinmelidir.

Türkiye'nin İslâm dünyasına yakınlaşmasını engelleyen başka hususlar da vardır. Unutulmaması gerekir ki, Arap ulusçuluğunun kökeni, temel olarak Türk düşmanlığına dayanır. Zira Araplar geri kalmışlıklarının nedeni olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu görürler. "Efendimiz biz Osmanlı değiliz", demek, bu devletler açısından fazla inandırıcı değildir. Zira en kaba bir istihbaratla İslâm dünyasına yakınlaşmak isteyen grupların, genellikle Osmanlıya özlem duyan gruplar olduğu anlaşılabilir.

Komşu ülkelerle iyi ilişkilerin sürdürülmesi de oldukça güçtür. Zira bir yandan komünizm sövgücülüğü körüklenirken, öte yandan karşı tarafın da iyi niyetli politikalar gütmeyeceğinin işaretleri görülmektedir. Kendine sosyalist sıfatını lâyık gören ve dün ülkücü adını taşıyan bir takım silahlı çeteleri desteklerken, bugün düpedüz ırkçılık yapan bir komşuyla iyi ilişkilerin sürdürülmesi mümkün müdür? Aynı ırkçı baskı, aynı ittifak içinde yer aldığımız bir başka "şımarık" komşumuzda da görülmektedir. Yurt dışındaki TPK'nin, Türkiye içinde Apocular diye adlandırılan ve tartışmasız bir biçimde Türkiye düşmanı olan PKK'yı desteklediğine dair haberler ise, iyice düşündürücüdür. Türkiye'deki bölücü hareketlerin ardındaki militanların önemli bir bölümünün bir başka güney komşumuzda eğitilmeleri ise, insanı umutsuzluğa itmektedir.

Dış politikasında böylesi açmazları olan bir Türkiye'nin, çok haklı Kıbrıs Politikasında uluslararası destek sağlaması çok zordur. Kaldı ki, bugün "en yakın dost" diye sarılanmak istenen ABD'nin 1974 sonrasında uyguladığı ambargo, Türk ekonomisinin belini büken en ciddi darbe olmuştur.

Günümüz iktidarı "Türkiye'nin uluslararası itibarını" kredi bulabilirlik ile ölçmektedir ki, bu yaklaşım son derece tehlikelidir. Bir ülkenin uluslararası itibarı, o

ülkenin bağımsızlığı, dış politikasındaki manevra alanı ve özgür karar oluşturabilmesine bağlı olarak belirlenir. Bir ülkenin uluslararası itibarı; o ülke vatandaşlarına ve devlet adamlarına gösterilen saygıyla ölçülür. Eğer Batı Avrupa Türkiye'ye saygı duysaydı, Türk vatandaşlarına "ikinci sınıf insan" muamelesini reva göremezdi. ABD'nin eski başkanları Türkiye'ye "resmî konuk" olarak gelirken, Türkiye Cumhuriyeti'nin başbakanının kimi ülkelere "resmî olmayan-özel konuk" olarak gitmesi üzücüdür, yaralayıcıdır. Cezayir, belki Mısır kadar kolay kredi bulamaz, ama uluslararası arenada çok daha saygı görür. Belki hiçbir dünya bankası FKÖ'ye kredi vermez ama, Arafat BM Genel Kuruluna girdiği zaman, salonun yarısından fazlası ayağa kalkar. Küba'da Batista elbette Kastro'dan daha kolay kredi bulabilirdi. Fakat ABD dahil olmak üzere hiçbir ülke Batista'ya saygı duymazdı. Ve hiç kuşku duyulmasın ki, Mustafa Kemal'in uluslararası arenada çok büyük saygı duyulan ve itibarı olan Türkiye'si; eğer kredi almak için boynunu bükseydi, Vahdettin'in Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha çok güçlükle karşılaşır. Ama bu yapılmadığı için Türkiye Cumhuriyeti belki biraz sıkıntı çekti, fakat çok itibarlıydı ve büyük saygı görüyordu.

Türk dış politikasında üstüste yapılan hatalar nedeniyle, belirli alanlarda köşeye sıkıştırılmış durumdayız. Henüz vakit geçmeden bu hatalardan uzaklaşılması gerekir. İyi bir dış politika için gereken üç temel unsurdan ikisi sağlanmıştır. İyi bir dışişleri örgütümüz vardır. Bu örgütün sesine kulak verilmelidir. Ayrıca iç politikada belirli bir istikrar sağlanmıştır. Ekonomik durumun düzelmesi ise, uzun vadeli bir husustur. Kaldı ki, bu politikalarda direnildiği sürece bunun sağlanması da çok güç olacaktır.